

**Натисніть тут, щоб
купити книгу на сайті
або замовляйте за телефоном:
(0352) 51-97-97, (067) 350-18-70,
(066) 727-17-62**

*Твір доктора теології
Вільгельма Майнгольда,
опублікований на основі
неповних записів його батька
пастора Авраама Швайдлера
з Козерова¹, що на Узедомі².*

ПЕРЕДМОВА

Перш ніж запропонувати читачеві заглибитися в опис подій цього вельми зворушливого процесу над відьмою (а текст за обсягом дорівнює романові), який я на титульній сторінці з повним правом назвав найцікавішим з усіх зафіксованих на папері, повідаю вам історію манускрипту, в якому йдеться про згадане.

У Козерові, що на острові Узедом, — моїй попередній парафії, тій самій, яку описує шановний автор рукопису, котрий більше ніж дві сотні років тому також служив у цій місцині пастором, є під криласом³ храму, майже на рівні підлоги, заглибина, подібна на нішу. Там зберігались якісь папери, на які я ніколи не звертав особливої уваги. Зір у мене слабенький, там темно, отож вважав, що то — збірники псалмів. Як згодом виявилось, їх там і справді було чимало.

Проте одного дня, я саме давав урок та не зміг швидко знайти у катехізисі одного з хлопчаків потрібних буквосполучень, мій старенький, більше вісімдесяти років від народження, псаломщик вирішив допомогти: пішов до тої самої ніші під криласом та повернувся із старезним

¹ Громада в Німеччині, розташована у землі Мекленбург — Передня Померанія.

² Острів у Балтійському морі.

³ Підвищене місце для хору, читців із правого та лівого боку від середніх дверей вітваря.

фоліантом. Розгорнувши книгу, він вирвав із неї сторінку та простягнув мені. Я забрав у старого книгу й після кількох хвилин читання навіть не знав, дивуватися мені від такої дивовижно-давньої знахідки, чи обурюватися від того, як із нею увесь цей час поводитись. В опрацьованому в свинячу шкіру манускрипті суттєво постраждала не тільки палітурка. Хтось повиривав звідти чимало сторінок. Я висварив старого так, як іще нікого у моєму житті не лаяв. Псаломщик попросив вибачення, але пояснив, що не самовільно рвав книгу. Її він отримав від мого попередника, і той дозволив йому використовувати сторінки з неї для загортання церковного начиння чи для якихось інших потреб, бо книга, мовляв, і так лежить тут з давніх-давен й ніхто нею не користується. Як виявилось, мій попередник — поважного віку, напівсліпий пастор — вирішив, що це старі церковні рахунки, які уже давно нікому не потрібні. (На його виправдання варто зазначити, що в оригіналі й справді наявні рахунки, що й призвело до хибної думки про сам текст. До того ж почерк — мало розбірливий, а чорнило у деяких місцях вицвіло та стерлося).

Повернувшись додому, я взявся ретельно досліджувати знахідку. Докладаючи чималих зусиль, мені вдалося розібрати написане, прочитати те, що залишилося від твору, і зміст уривків надзвичайно мене зворушив.

Невдовзі забажав дізнатися більше про процеси над відьмами: як усе відбувалося, знати детальніше про ті часи, постаратися зрозуміти поведінку людей. Проте, дивна річ: чим більше читав про ті надзвичайні події, тим більше не знаходив їм логічного пояснення та розгублювався. Не допомогли ні тривіальний «Зачарований світ» Беккера, ні обережніший Горст із його «Бібліотекою чародійства», ні інші твори подібної тематики, до яких я також звертався. Ніщо не посприяло зрозуміти суть,

поведінки людей, а якраз навпаки: мої сум'яття і розгубленість іще наростали.

Мова не лише про наявність у більшості цих моторошних історій демонічного зла, від якого вдумливо-му читачеві неодмінно стане лячно до моторошності, а й у насильному порушенні вічних та незмінних законів людської природи і поведінки, світосприйняття. При ознайомленні з описаним узагалі перестає працювати, у прямому розумінні цих слів, здоровий глузд. Маю на увазі, до прикладу, реляцію¹ з одного із процесів, які розкопав у місцевому архіві такий собі любитель юриспруденції. Йдеться про те, як на Різдво матір, після того, як та витримала катування, пригостили святою вечерею, й вона, перш ніж зійти на аутодафе, зовсім забувши про материнську любов, заявила, що її єдина, палко любима п'ятнадцятирічна донька, яку ніхто й не думав підозрювати, — також відьма. Каже це, бо мучить її, мовляв, совість, жінка хоче врятувати душу нещасної. Трибунал, вельми здивований нечуваним досі випадком, призначив лікаря та священника, які мали поставити діагноз щодо психічної справності засудженої. Після її огляду та розмов з нею ті винесли вердикт, який підтвердив нормальний психічний стан жінки. У документах зберігся висновок психіатричної комісії. Тож нещасну доньку Елізабет Гегель на підставі заяви матері також засудили до страти.

Пояснити цей вчинок найновішими науковими досягненнями, приписуючи це, що сталося, сутності тваринного магнетизму², недостатньо для пояснення справи.

Як хотілося б, наприклад, опираючись на тваринний магнетизм, вивести диявольську сутність старої Лізе Колкен у представленому на огляд читача творі, яку

¹ Повідомлення про якісь події, факти (у письмовій формі).

² Псевдонаукова теорія німецького лікаря й астролога Франца Месмера.

неможливо досягнути, і це пояснює, чому старий пастор, незважаючи на несправедливі звинувачення доньки, продовжує свято вірити в існування відьомства, відповідно до того, як про це написано в Євангелії.

На початках середньовіччя про відьом знали мало, та що там, узагалі нічого не знали. Злочинне чарування, якщо це відбувалося тільки раз, судді карали м'якими вироками. Відьом виганяли із християнської общини, вестготи сікли їх різками, а Карл Великий через раду своїх єпископів розпорядився, що ті мають сидіти у в'язниці, поки щиро не розкаються. Лише невдовзі після реформації, наприкінці 1489 року, за Інокентія VIII, став реальністю сумнозвісний «Молот відьом» (*Malleus maleficarum*). Після нього відьом почали нещадно переслідувати і, що дивно, серед не тільки католиків, а й протестантів, хоч останні старанно відмахувалися від усього католицького. Причому останні проводили відьомські процеси з таким фантастичним заповзяттям, що перевершили у жорстокості католиків, які, власне, й розпочали цькування. Процеси над відьмами та відьмаками тривали доти, доки благородний єзуїт Фрідріх Шпее¹ не заклав в умах сумніви щодо їхньої доцільності. З боку протестантів переслідування почали поступово спадати аж через сімдесят років, завдяки старанням чудового Християна Томазія.

Після ретельного вивчення документів про процеси над відьмами я порівняно швидко дійшов висновку, що жоден з них, а траплялись історії, сповнені пригод та досить фантастичні, жваві за перебігом подій та справді цікаві, не перевершує випадково знайдений у ніші рукопис про процес над «бурштиною відьмою». Отож узяв

¹ Німецький священник, єзуїт, викладач і автор релігійних гімнів. Став відомим завдяки тому, що був непримиренним противником процесів над відьмами. Шпее — перший видатний діяч свого часу, який надав авторитетні письмові та усні аргументи проти катувань, особливо з їх ненадійністю стосовно отримання «правди» від катованих.

на себе сміливість та виклав у літературному творі долі героїв цієї події. Дякуючи Богові, що коли ще не взяв-ся за перо, мене перестало бентежити питання: «А що дописувати? Справді, хіба історія бурштинової відьми не є сама по собі вельми цікавою? Розкажи цю історію, нічого не додаючи та без зайвих прикрас. Прибери те, що для теперішнього читача відверто нудне або й так усім відоме. Якщо неспроможний вигадати початок та закінчення, які у фоліанті відсутні, то принаймні за перебігом подій можеш здогадатися, що відбувалося на тих сторінках, які вирвали із середини. Дотримуйся слова та стилю давнього біографа і тоді принаймні не відразу впадуть ув очі твої вставки».

Я так і вчинив. Хоча й намучився добряче, обираючи з досить часто невдалих варіантів. Не признаюся читачеві, у яких місцях твору — моя власна вигадка, щоб не затьмарювати цікавість до історії шанованого читача.

Отож, зичливий читачу, передаю в твої руки твір, який палає небесним вогнем та розжарений пекельним полум'ям.

Майнгольд

ВСТУП

Не можна із упевненістю визначити, звідки саме родом автор твору, бо в рукописі втрачені початкові сторінки. Можна припустити, що він не може бути із Померанії¹, бо в одному місці згадує, що його молодість минула у Сілезії², а ще вказує на далеку родину, розсіяну не лише в Гамбурзі та Кельні, а й у Антверпені. Загалом його неналежність до краю, де він служив пастором, зраджує південно-німецький діалект, яким автор послуговується у творі. Маю на увазі вирази «один за одного», які у тих краях вимовляють зовсім по-іншому, та своєрідну деривацію³ деяких прикметників, що зовсім не властиво Померанії, зате звичне явище у Швабії⁴. Проте, пишучи твір, автор, очевидно, тривалий час жив у Померанії, бо частенько використовує у письмі словечка, властиві нижньонімецьким діалектам: манера, цілковито притаманна померанським письменникам тих часів. Оскільки він у різних ситуаціях наголошує на своєму благородному походженні, то цілком можливо, що з реєстрових книг знаті сімнадцятого століття можна більше дізнатися про рід Швайдлерів та місце їхнього родового маєтку. Мені

¹ Історична область на півдні Балтійського моря. Ці території свого часу належали до різних держав.

² Історична область у Центральній Європі (долина ріки Одер).

³ Творення похідних слів від слова-основи.

⁴ Історична область на південному заході Німеччини у верхів'ях Рейну і Дунаю.

не вдалося знайти цього прізвища у згаданих вище записах у доступних джерелах. Із цього можу припустити, що перед посвятою у духовний сан автор відмовився від свого мирського імені. Гіпотез та припущень, однак, було уже більше ніж достатньо, тож перейдемо до тексту самого твору.

Наш манускрипт, у якому нема значної частини зі шести розділів, котрі, без усілякого сумніву, містили оповідь про поширення тридцятилітньої війни¹ на територіях острова Узедом, починається уривком: «...Його імператорська величність поселилися...». Далі твір продовжується таким чином:

... розламували скрині, розбирали шафи та вивертали валізи. Шукаючи дорогого натільного хрестика, порвали мені на грудях сорочку, і я, нажаханий, стояв, притискаючи лахміття до грудей. На щастя, до їхніх рук не потрапила донечка, котру я обачно сховав у темній стайні. Інакше зазнав би я ще більше горя. Ці шолудиві пси мали навіть намір поглумитись із моєї старої служниці Ільзе, жінки п'ятдесяти років! Якби їх не приструнив старий корнет²! Дякувати Господові милостивому, дикі грабіжники вступилися, і моя бідолашна дитина не потрапила до їх пазурів, хоча й зовсім непомітним наскоком не залишився: не зосталося ні жмені борошна, ні зернинки в коморі, ні шматка м'яса, завдовжки більшого за палець. Я й уявити не міг, що їсти самому та як прогодувати донечку. Дякувати Богу, вдалося вберегти від грабіжників священні посудини, закопав їх у церкві перед олтарем, скориставшись із допомоги старших братів Гінріха Зедена та Клауса Булкена з Укеріце, нехай оберігає їх Всевишній. Як уже згадував, настали скрутні часи, терпів страшний

¹ Перша загальноєвропейська війна у 1618—1648 роках між союзом католицьких і коаліцією протестантських держав.

² Перший офіцерський чин у кавалерії, що відповідав підпоручикові в піхоті.

голод, тому щоб не померти через нестачу їжі звернувся з проханням до вельмишановної курії¹ у Пудаглі² в особі пана окружного начальника Віттіха фон Аппельманна. Слізно його просив, щоб переслав мені дарунок його княжої світлості Філіпа Юлія з монастиря у Пудаглі. Йшлося, власне, про 30 четвериків³ ячменю і 25 марок⁴ сріблом. На превеликий жаль, вельмишановний окружний начальник і досі не виконав мого прохання, й це свідчить, яка він безсердечна та жорстка людина, бо привселюдно зневажав Євангеліє і Святе Писання та дозволяв собі насміхатися над слугами Господніми, обзиваючи їх дармоїдами, з яких ніякої користі, а Лютер лише наполовину вичистив свинарник, котрий панує у храмах. Навіть не надіслав відповіді. Прости нас, Господи!

Настала б моя остання година, якби не Божими молитвами поміч від Гінріха Зедена, яку передав мені у пожертвах. Нехай завжди допомагає Господь цій добрій душі! В літах уже був чолов'яга, зазнав немало горя від своєї злої жінки Лізе Колкен. Ніколи не вважав, що їй можна довіритись. Ох і вправна була сварки справляти! А ще замолоду тривалий час жила у блуді з тим самим Віттіхом Аппельманом, й він, набравшись од неї її «розуму», й собі став неабияким лукавцем та пристрасним бабієм. Не Божа то була наука, ох не Божа! Не благословляє на таке Господь. Отож порятував мене добросердний Зеден, принісши п'ять буханців, два кільця ковбаси, гуску та ще добрячий кавалок сала від Ганса Тверта, селянина. За цей кусень заслужив неабияку повагу серед громади, бо Лізе хотіла розділити його, щоб залишити

¹ Сукупність центральних установ, за допомогою яких управляють католицькою церквою.

² Замок на острові Узедом, раніше — знаменитий монастир.

³ Старовинна міра об'єму сипких тіл, що дорівнює восьмій частині чверті (26,239 л).

⁴ У Німеччині до 2001 р. та Фінляндії — грошова одиниця, що дорівнює відповідно 100 пфенігам і 100 пенні.

Мартін Шонгауер, 1430 –1491 рр.

собі половину. Зеден уперся і на поліг на своєму, що занесу, мовляв, панотцеві усе, не буду ділити, й коли та почала його бештати і клясти, щоб його колька сколола, бідолашний Гінріх одразу відчув, як у нього затіпалася права щока, яка й досі залишається набрякла та стверділа. Почувши такі страшні речі, я неабияк перелякався та, як і належить справжньому пасторові людських душ, поцікавився у нещасного, чи його дружинонька часом не плутається з нечистим, ще й, може, знається на злих чарах? Бідолаха мовчав у відповідь, тільки плечима здвигував. Отож мені не залишалось нічого іншого, як покликати до себе саму Лізе: довготелесу, худу, мов скіпка, 60-річну жіночку з таким пекучим поглядом червоних очиць, що кожен перехожий завше уникав зустрітися з нею поглядом, та вогненно-рудим, як і в її чоловіка волоссям.

Проте як не напучував жінку словом Божим, як не застерігав, — вона й словом не обізвалась, і лише коли, зрештою, настрашив (Бо бачу через вікно, що чоловік її місця собі не знаходить, здурів геть чисто): «Ти з хлопа свого чари знімеш чи маю на тебе начальству заявити?», перестала мовчати й обізвалась, обіцяючи, що уже невдовзі усе владнається й буде гаразд (зрештою, так воно й сталося). Потім попросила одарувати її, давши трішки хліба та сала, бо ось уже три дні, як і ріски в роті не мала, тільки й лишалося, що слину ковтати. От моя доня й подала їй пів буханки та шматок сала завдовжки як дві долоні. А тій цього мало: навіть не подякувала, лише крізь зуби щось процідила. От моя доця й каже: «Як не вмієш дякувати, стара торбо, то вступися бігом звідси, йди, карго, краще он до свого чоловіка! Глянь, як схилив голову на огорожу Цабеля та від болю у щоці аж ногами тупає!» Стара й справді вийшла на вулицю, процідивши через зуби: «Еге ж, поможу, йому поможу і за тебе не забуду!»